

3. Deklaratsiia shchodo rehionalizmu v Yevropi. – Asambleia Yevropeiskykh Rehioniv, 1996. – 12 s.
4. Nai Dzh. Pro rosiisku zahrozu abo chomu nikhto ne vyhraie v novii kholodnii viini? [Elektronnyi resurs] / Dzh. Nai // Den. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-dyskusiyi>. – Nazva z ekrana.
5. Neklessa A. Antropologicheskaia imperiia: obnovlenie mira i cheloveka: strategiia global'noi perestroiki / A. Neklessa // Nezavisimaia gazeta. – 2014. – № 189/190. – S. 5.
6. Neklessa A. Mirovoi tranzit: ot kriticheskikh tekhnologii k slozhnoi praktike / A. Neklessa // Aktual'nye problemy ekonomiki i prava. – 2015. – № 1. – S. 97.
7. Rozumnyi M. Polityka identychnosti: osnovni zavdannia ta mekhanizmy realizatsii : naukova dopovid : [Elektronnyi resurs] / M. Rozumnyi // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/content/article>. – Nazva z ekrana.
8. Ukraina. Protsesy natsiotvorennia / upor. A. Kappeler; per. z nim. – K.: K.I.S., 2011. – S. 380.
9. Fedotova N. N. Teoreticheskaia refleksiiia dinamiki identychnosti : formirovanie protsessual'noi teorii : avtoreferat dis. ... na soiskanie doktora sotsiologicheskikh nauk : 22.00.01 / N. N. Fedotova; Mosk. gos. in-t mezhdunar. otnoshenii. – M., 2013 – 47 s.
10. Frensis F. Problemy evropeiskoi identychnosti : [Elektronnyi resurs] / F. Fukuiamia // Informatsionno-analiticheskii sait. – Rezhim dostupa: <http://geopolitika.am/dir/blog>. – Nazvanie s ekrana.

УДК 008.001.2

Овчарук Ольга Володимирівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри культурології та
інноваційних культурно-мистецьких проєктів,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
e-mail: ovcharuk_olga@mail.ru

ФЕНОМЕН "ШІСТДЕСЯТНИЦТВА" В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ШЛЯХ ВІД ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті досліджено феномен "шістдесятництва" в українській культурі другої половини ХХ ст. Обґрунтовано необхідність вивчення зазначеного явища на основі залучення антропологічної парадигми як методологічного інструментарію культурологічного знання. Висвітлено напрями інтелектуальних та творчих пошуків українських філософів-шістдесятників, митців, представників національно-демократичних рухів, діяльність яких стала основою формування ціннісних засад та смислових орієнтирів української інтелігенції у період "хрущовської відлиги"

Ключові слова: шістдесятництво, тоталітаризм, українська культура, антропологічна парадигма, методологія культурології.

Овчарук Ольга Владимировна, кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры культурологии и инновационных культурно-художественных проектов, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Феномен "шестидесятичства" в украинской культуре: путь от тоталитаризма к независимости

В статье исследуется феномен "шестидесятичства" в украинской культуре второй половины ХХ века. Обоснована целесообразность изучения указанного явления в рамках антропологической парадигмы как методологического инструментария культурологического знания. Рассмотрены ведущие направления интеллектуальных и творческих поисков украинских философов-шестидесятников, художников, представителей национально-демократических движений, деятельность которых стала основой формирования ценностных основ и смысловых ориентиров украинской интеллигенции в период "хрущевской оттепели".

Ключевые слова: шестидесятники, тоталитаризм, украинская культура, антропологическая парадигма, методология культурологии.

Ovcharuk Olga, Ph.D., Associate Professor, Professor of Cultural and innovative cultural projects doctor of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

The phenomenon of "the sixties" in Ukrainian culture: the way to the independence of totalitarianism

This paper examines the phenomenon of "sixties" in Ukrainian culture of the second half of the twentieth century. It is shown that the study indicated the phenomenon is relevant based on interdisciplinarity by bringing conceptual provisions anthropological paradigm as a methodological tool of cultural knowledge.. Based on the conceptual provisions that the key figure of history is the man, whose role permeates all historical and cultural fabric of social, civic and historical processes, the article proved that the disclosure of their content becomes productive from the standpoint of life conflicts and perceptions of specific individuals of certain historical era . Therefore, it is an anthropological dimen-

sion of research historical and cultural processes involved was to cover the period of the spiritual life of contemporary Ukrainian society, called "Khrushchev thaw".

The second half of the twentieth century Ukrainian history and culture is difficult and ambiguous stage, characterized by its polar perception of events and processes. The liberalization of both public and political life, as well as brief purification of society from the effects of "personality cult" has provided opportunities for creative expression intelligentsia that has created a unique phenomenon of "sixties" – a powerful intellectual and creative movement, which was designed on the philosophy, literature, journalism, science, painting, music, cinema, art song and others. Against the background of the aforementioned processes in Ukraine, a new galaxy of creative and scientific intelligentsia, that started the revival of interrupted cultural traditions of modernist 20-ies of the 20th century and laid the foundation for the formation of national cultural trends in the development of Ukrainian culture 60-ies of the 20th century. This generation of young people – poets, writers, critics, translators, artists, scientists, students, workers of different beliefs and attitudes that began his career on the verge of 50-60's. Immediately attracted the attention of not only talent, but also courageous citizenship and national dignity.

In culture and art in the study period according to modern art O. Coast, there were two opposing trends. First, the progressive trend, there was an attempt to overcome dogmatism, expanding creative possibilities artists. Significantly weakened the ideological grip of socialist method, arts symbolizes the protest against the leveling of personality, which was cultivated by the totalitarian regime. Many works of artists problem as "man-present", "artist and Government" settled in the intellectual and spiritual plane. Second, conservative, trend Culture 1960 was in keeping Stalinist methods of ideological pressure on intellectuals. Questions of culture and art Khrushchev personally supervised. His statements and actions were often contradictory. During his leadership, the country was made a lot of shameful failures.

Against the background of the new socio-political situation in the territory of Ukrainian culture in the second half of the twentieth century began the processes associated with the formation of powerful active intellectually creative and democratic national movements. They were a manifestation of the transformation in the scientific, cultural, artistic and political life of Ukrainian society. Among them are the following: innovation philosophers in the sixties philosophical knowledge, appeals artists writers, musicians, and artists to the sources of national culture, the deployment of legal opposition to the totalitarian regime of the sixties dissidents.

An outstanding phenomenon scholarship Ukraine 60-ies of the 20th century. Kiev became a philosophical school. Its formation is associated with the activities and work of outstanding scientist Paul Kopnin. Jesus and the Institute of Philosophy was implemented a broad, innovative research program forms and principles of scientific knowledge, rethinking of key categories of scientific knowledge "problem", "idea", "hypothesis", "theory", "scientific research" and so on. Philosophical achievement P. Kopnin and his school received recognition not only in the USSR, but also beyond.

The defining feature of Ukrainian cultural space activities of Ukrainian patriots was the sixties. Among the most notable figures of the national cultural and political resistance movement is I. Dziuba, I. Drach, M. Vinogradovskiy, I. Svitlychny, E. Sverstyuk, V. Stus, V. Symonenko, L. Kostenko, V. Chornovil, V. Shevchuk and many others. They tried to stop the policy of total Russification, Ukrainian national consciousness to deepen, broaden the national-political and cultural rights of the Ukrainian people.

The leading activity in the sixties is a cultural trend. Its representatives – artists A. Horska, I. Honchar, P. Zalyvakha, V. Zaretsky, L. Semykina, G. Sevruc and artists Kyiv, Kharkiv, Odesa, Lviv and other cities of Ukraine. They developed folklore and ethnographic motifs, symbols and historical poetics, created a series of portraits of contemporaries, increased interest in art 1920-1930's.

The second half of the 60-ies of the 20th century actually stopped the development of a viable branch of Ukrainian culture, nurtured by "the Sixties". However, a few years talented young people, as part of a totalitarian culture, has formed its alternative – the culture of national revival and independence.

Key words: sixties, totalitarianism, Ukrainian culture, anthropological paradigm, methodology of cultural studies.

Друга половина ХХ століття в українській історії та культурі є надзвичайно складним та неоднозначним етапом, який на рівні громадянської свідомості характеризується полярним сприйняттям його подій та процесів. Втім, знаковим в соціально-політичному плані, пов'язаним із оновленням духовного життя суспільства, формуванням його ідейно-ціннісних засад, став період так званої "хрущовської відлиги". Лібералізація як суспільного, так і політичного життя, а також нетривале очищення суспільства від наслідків "культу особи" надало для інтелігенції можливості творчого самовираження, що породило унікальний феномен "шістдесятництва" – потужний інтелектуально-творчий рух, що проектувався на філософію, літературу, публіцистику, науку, живопис, музику, кінематограф, авторську пісню та ін.

За останній час у вітчизняній гуманітаристиці сформувався доволі широкий спектр підходів до осмислення феномену "шістдесятництва" в українській культурі – філософсько-естетичний, історичний, мистецтвознавчий (О. Берегова [1], С. Волков [2], І. Дзюба [3], А. Залужна [5], М. Копиця [6], М. Криволапов [7], М. Попович [11], Є. Сверстюк [12], В. Табачковський [13], В. Шинкарук [15] та ін.). У культурологічному вимірі вивчення вказаного феномену стає актуальним на засадах міждисциплінарності: шляхом залучення концептуальних положень антропологічної парадигми гуманітарного знання ХХ ст., а саме – історичної, соціальної та культурної антропології. Включення методологічного арсеналу

цих наук у простір історико-культурологічних досліджень сприяє розкриттю "людського змісту" (М. Копиця) історичного процесу, висвітленню ролі особистості у формуванні ціннісно-сміслових орієнтирів певної історичної епохи. Як зазначає відомий український письменник-шістдесятник Євген Сверстюк: "епоха – це, насамперед люди, які надали сенсу рухові й творили обличчя часу" [12, с. 23]. З огляду на це, осмислення феномену "шістдесятництва" стає можливим крізь призму ідеї особистості та визначення її ролі у процесі національного культуротворення другої половини ХХ ст.

Мета статті – обґрунтувати доцільність дослідження феномену "шістдесятництва" в українській культурі шляхом залучення антропологічного підходу як методологічного інструментарію культурологічного знання.

Спираючись на концептуальне положення про те, що ключовою фігурою історії та її творцем є саме людина, функціональна роль якої у різних формах пронизує всю історико-культурну тканину суспільно-громадських та історичних процесів, розкриття їх змісту стає більш продуктивним, коли у спектр досліджуваних явищ потрапляють ті ідеї, образи, події, які тісно пов'язані із життєвими колізіями, уявленнями конкретних людей певної історичної епохи. Як зазначає сучасна дослідниця, мистецтвознавець М. Копиця, "це – той вимір теоретичних проблем історичних процесів, основним чинником якого називаємо "людський фактор" [6, с. 150]. Відтак, саме антропологічний вимір дослідження історико-культурних процесів може бути залучений для висвітлення для періоду у духовному житті суспільства, що отримав назву "хрущовської відлиги", початок якої було покладено доповіддю М. Хрущова на ХХ з'їзді КПРС.

Процеси суспільного та культурного оновлення, які отримали назву епохи "шістдесятництва" почалися задовго до хронологічного початку 1960-х років, а саме – відразу після смерті Йосипа Сталіна (1879-1953), що стала тією межею, за якою почалася послідовна кардинальна трансформація радянського суспільства. Вже у 1956 р. на ХХ з'їзді КПРС Хрущов прочитав доповідь про злочини Сталіна та його режиму, незабаром були реабілітовані чимало діячів культури і мистецтва, безпідставно звинувачені сталінським режимом, а з 1961 р. процес "десталінізації" суспільства був офіційно схвалений владою. Відбувалася повна або часткова реабілітація репресованих народів – кабардинців, калмиків, чеченців та ін. Впала й "залізна завіса" між Радянським Союзом та країнами Заходу, розпочався курс на "розрядку напруженості" у міжнародній політиці.

На тлі означених процесів, на зламі історичних епох в Україні прийшла нова плеяда творчої та наукової інтелігенції, яка почала відродження перерваної культурно-модерністської традиції 20-х рр. ХХ ст. та заклала підвалини для формування національно-культурного напрямку в розвитку української культури 60-х рр. ХХ ст. Саме це покоління молоді – поети, прозаїки, критики, перекладачі, художники, науковці, студенти, робітники різних переконань та поглядів, які розпочали свій творчий шлях на межі 50-60-х рр. одразу привернувши до себе увагу не лише талантом, а й мужньою громадянською позицією та національною гідністю, називають "шістдесятниками". "Шістдесятники – велике явище другої половини ХХ століття, дивне своєю появою в непевну пору відлиги і стоїчним протистоянням неосталінізму та живучою енергією в пору лібералізації. Може найвидатніше явище в Одиссеї нашого відродження" – зазначає відомий український патріот-шістдесятник Є. Сверстюк [12, с. 24].

Щодо терміну "шістдесятники", то він був уперше використаний у 1960 році С. Рассадіним у журналі "Юність" для характеристики письменників, поетів, драматургів, які в період "відлиги" дістали можливість легального самовираження в літературі. Проте це поняття набуло значно ширшого резонансу і зосередило у собі потужний енергетичний потенціал тих, кого об'єднувала активна життєва позиція, небайдужість до болючих проблем, що постали перед суспільством у переломний час, інтерес до минулого України та намагання змінити на краще її майбутнє. Так, на думку А. Гусейнова існує надзвичайна складність понятійного охоплення явища "шістдесятників" саме тому, що воно знаменує собою не все покоління 60-х років, а лише те творче середовище, у якому "конкретні люди, які знали і підтримували один одного, сповідували певні цінності, на основі яких і були згуртовані" [3, с. 5].

Розгортання руху "шістдесятників" розпочалося на тлі першого етапу критики "культу особи Сталіна та його наслідків". Для подолання "сталінських деформацій" соціалізму передбачалося "повернутися до Леніна", тим самим культ Сталіна замінювався культом Леніна з відповідним ідеологічним наповненням. Наступним кроком став перегляд основних ідеалів: для розвитку суспільства таким став комунізм замість соціалізму; для розвитку держави – загальнонародна держава із комуністичним керівництвом (замість диктатури пролетаріату); для розвитку особистості – виховання нової людини, активного будівника комунізму (замість теорії "гвинтиків" та політики масових репресій). На противагу сталінської ідеї зливання націй висувалася ідея їх зближення та розквіту на основі ленінського принципу інтернаціоналізму.

І хоч вироблені нові ідеологічні пріоритети логічно вписувалися у процес оновлення тогочасного радянського суспільства, на практиці державно-партійні владні структури продовжували керуватися

адміністративно-командними принципами, методологічною основою яких був "бюрократичний технократизм", де немає місця людині та її потребам. Практична всевлада партійно-державної бюрократії приречла усі установки "хрущовської відлиги" на статус соціальних ілюзій. Фактично із середини 60-х рр., особливо на межі 70-х, розрив між теорією та практикою, словом та ділом, продовжував стрімко зростати та став очевидним фактом. Втім, як зауважує В. Шинкарук, широкі демократичні прошарки суспільства, особливо молодь та інтелігенція зовсім інакше сприйняли "відлигу". Вони щиро повірили, що "переоцінка цінностей" торкається відносин між суспільством та індивідом, інституційованою громадськістю та особистістю, владою та свободою. "Індивід, особистість не можуть бути засобом реалізації цілей суспільства, навпаки, суспільство і держава мають сприяти творчій самореалізації особистості, гарантувати її права та свободи. Такий підхід став ідейно-світоглядною основою руху "шестидесятників" [15, с. 426].

У культурі та мистецтві 1960-х років, на думку сучасного мистецтвознавця О. Берегової, спостерігалися дві протилежні тенденції. Перша з них, прогресивна, підтверджувалася спробами подолання догматизму, розширення творчих можливостей митців. Влада почала виявляти ознаки певної терпимості, лібералізму, схильності до діалогу з суспільством та представниками творчої інтелігенції. Значно послаблюються ідеологічні лещата соціалістичного методу, художня творчість символізує протест проти нівелювання особистості, яке культивувалося тоталітарним режимом. Основна проблематика творів митців цього періоду пов'язана із прагненнями до правдивого відображення подій історії, морального вдосконалення людини, її духовного очищення та відродження. У багатьох творах домінують стають духовні виміри, ідеї покаяння; такі проблеми як "людина-сучасність", "митець і влада" вирішуються в інтелектуальній, духовній площині. Після тривалого періоду ідеологічних гасел, соціальної заангажованості, нівелювання особистості вперше зазвучав голос митця.

Друга, консервативна, тенденція культури 1960-х років полягала у збереженні сталінських методів ідеологічного тиску на представників інтелігенції. Питаннями культури й мистецтва опікувався особисто М. Хрущов, який виявляв у цій сфері цілковите невігластво та непослідовність. Його висловлювання й вчинки часто були суперечливими. За його керівництвом країною було здійснено чимало ганебних прорахунків, зокрема, на початку 1960-х років було знищено багато церков задля розчищення місця під будівництво житла. Не припали до смаку М. Хрущову авангардний живопис, сучасний танець, додекафонна музика, джаз та інші види сучасного мистецтва [1].

На фоні нової суспільно-політичної ситуації на теренах української культури розпочалися процеси, пов'язані з активним формуванням потужних інтелектуально-творчих та націонал-демократичних рухів, що визначили духовну атмосферу соціокультурного буття від 60-х і до 90-х рр. XX ст. Їх виявом стали трансформації у науковому, культурно-мистецькому та політичному житті тогочасного українського суспільства, спричинені новаціями філософів-шістдесятників у сфері філософського знання, зверненням митців-літераторів, музикантів, художників до витоків національної культури та винайденням у мистецтві нових стилістичних напрямів, а також розгортанням легальної опозиції тоталітарному режимові з боку шістдесятників-дисидентів.

Видатним явищем наукового життя України 60-х рр. XX ст. стала Київська філософська школа – потужний світоглядно-антропологічний дискурс якої сформувався на ґрунті Інституту філософії АН УРСР, філософських кафедр Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, перші випуски якого припадають на початок 50-х років. Саме з нього вийшла талановита філософська молодь, вихована на традиціях класичної, особливо німецької філософії й дозріла до сприйняття нових неортодоксальних ідей. Нові "віяння" у філософії в Україні пов'язані з діяльністю і творчістю визначного вченого Павла Васильовича Копніна. Вчений працював спочатку в Київському університеті, де він завідував кафедрою, а потім – з 1962 по 1968 рік – в Інституті філософії АН України. Як згадує М. Попович, "приїзд П. В. Копніна у Київ дуже скоро різко змінив атмосферу філософського життя у нашому місті. Поєднання незалежності та демократизму, властиві його поведінці були цілком не властиві для настроїв епохи" [11, с. 413].

П. Копніним було започатковано низку нових напрямків філософських досліджень: з логіки наукового пізнання, з філософської спадщини Києво-Могилянської академії, з соціології та деяких інших. Обраний вченим новітній філософський дискурс позначився на всій системі соціокультурних уявлень вітчизняної філософії. Крім того, він виявився співзвучним методологічному повороту світової філософської думки XX століття – екзистенціалізму, філософській антропології, фундаментальній онтології. Аналізуючи шлях становлення Інституту філософії АН УРСР, В. Шинкарук відзначає, що саме "Київський" період у житті П. В. Копніна – це головний період в його філософській творчості. Адже тут було написано й видано праці: "Діалектика як логіка" (1961), "Ідея як форма мислення" (1963), "Гіпотеза та пізнання дійсності" (1962), "Логічні засади науки" (1968), "Вступ до марксистської гносеології" (1968). Під його керівництвом і за його участю впродовж досить короткого часу було

створено кілька колективних монографій, серед них фундаментальну працю "Логіка наукового дослідження", видану в Москві (1965) й перекладену багатьма мовами за кордоном [11].

П. Копнін та співробітники очолюваного ним відділу Інституту філософії АН УРСР реалізували у своїх працях широку, новаторську програму дослідження форм і принципів наукового пізнання на засадах діалектичного переосмислення досягнень світової філософії й логіки науки, а також таких вузлових категорій наукового пізнання, як "проблема", "ідея", "гіпотеза", "теорія", "межі розвитку теорій", "науковий пошук", "рівні систематизації знань" тощо. Філософські досягнення П. Копніна та його школи дістали визнання не лише в СРСР, а й за його межами.

Предметом світогляду, на думку Копніна, має бути не "світ в цілому", а відношення "людина – оточуючий світ", що у своїй глибинній основі має евристичне значення для філософії у сенсі зміщення гносеологічної настанови на світоглядну з властивими їй домінуючими креативними та ціннісно-смісловими характеристиками та орієнтацією на онтологію людини. "Завдяки цьому "діалектично-логічному" й "антропологічному" поворотів в інтеграції предмета філософії, П. Копнін став одним із фундаторів того напрямку в дослідженнях в Україні, який дістав назву Київська філософська школа" – зазначає В. Шинкарук [15, с. 12].

На ще один, доволі визначальний та специфічний для того часу контекст, що визначає принципову позицію П. Копніна в умовах тогочасних українських реалій, вказує у своїх спогадах М. Попович: "не приймаючи націонал-комуністичного провінціалізму, П. Копнін з великою увагою відносився до молодіжного націонал-демократичного руху, пов'язаного тоді передусім із іменем Івана Дзюби" [11, с. 424].

Слід зауважити, що у широкому історичному та соціально-політичному розумінні національно-демократичний рух, що розгорнувся в Україні у повоєнні роки та набував різних форм вияву у 60-ті рр. і до самого часу здобуття державної незалежності, мав безпосередній вплив на морально-психологічну ситуацію в країні, а також впливав на специфіку формування її культурного простору. Його визначальною ознакою у цей період стала діяльність українських патріотів-шістдесятників, яку можна охарактеризувати як легальну опозицію тоталітарному режимові, насамперед його національній русифікаторській політиці щодо України. Серед найпомітніших постатей національно-культурного та політичного руху опору – І. Дзюба, І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус, В. Симоненко, Л. Костенко, В. Чорновіл, В. Шевчук та багато ін.

Головна суть їхніх програмових засад полягала у реалізації двоєдиного завдання, а саме – покладаючись на конституційні закони, а також концептуальні принципи марксистської теорії, зокрема національно-державного будівництва, вони прагнули, з одного боку, зупинити політику тотальної русифікації та поглибити національну свідомість українців, а з іншого – розширити національно-політичні і культурні права українського народу, поступово реалізовувати відоме гасло національно-патріотичних діячів початку 20-х рр.: неухильно насичувати радянську форму державності національним змістом, тобто реально відновлювати повноту державної незалежності України.

Так, у грудні 1965 р. відкритого листа керівникам партії та уряду України П. Шелесту та В. Щербицькому надіслав І. Дзюба, до якого додав працю "Інтернаціоналізм чи русифікація?" [9]. Головною метою, яку поставив автор книги – довести владі, що її культурно-національна політика, яка проводиться під гаслами інтернаціоналізму є згубною для українців і веде до русифікації. І. Дзюба навів численні факти з офіційних джерел і статистики про зрушення використання української мови, принизливий стан української освіти, книговидавництва, преси, театру. Книга І. Дзюби звучала як звинувачення тоталітарному режимові у нищенні культури, приховуванні від народу справжніх національних культурних цінностей. У свою чергу влада, не маючи серйозних аргументів проти відкритого звинувачення письменника, спромоглася лише на те, щоб після тривалого цькування І. Дзюбу виключили з членів спілки письменників, позбавивши тим самим права на творчість.

Провідною у діяльності шістдесятників можна назвати культурницьку течію, її представники – тогочасна творча молодь, серед якої художники А. Горська, І. Гончар, П. Заливаха, В. Зарецький, Л. Семикіна, Г. Севрук та ще цілий ряд митців Києва, Харкова, Одеси, Львова та інших міст України. Ці майстри потягнулися до національних джерел української духовності. Ними розроблялися фольклорно-етнографічні мотиви, міфопоетика та історична символіка, були створені серії портретів сучасників. Зріс інтерес до мистецтва 1920-1930-х рр. Це знайшло вияв у знайомстві із творами О. Богомазова, Г. Нарбута, О. Мурашка, О. Новаківського, І. Падалки, В. Пальмова, раннього А. Петрицького, майстрів кола М. Бойчука, які увесь цей час фактично перебували під заборонаю і залишалися невідомими не тільки широкому загалу, а й багатьом професіоналам.

Переосмислення культурно-мистецького шару "розстріляного відродження" втілювалося у творах монументального мистецтва, у ряді цікавих задумів щодо оформлення інтер'єрів та екстер'єрів громадських споруд. Як зауважує вітчизняний мистецтвознавець М. Криволапов, "відбувався

складний, можливо в чомусь суперечливий процес пізнання образної структури, формально-виражальних засобів авангардного та народного мистецтва, що у свою чергу зумовлювало підхід, який суттєво різнився із загальноприйнятим у цей час" [7, с. 266]. Поряд з цим, відкритий тиск влади призвів до посилення політизації культурницького руху, а до офіційно задекларованих "згори" гасел боротьби з формалізмом, абстракціонізмом та іншими "измами" – проявами ворожої буржуазної ідеології – обов'язково додавався заклик невтомно боротися з проявами "буржуазного націоналізму", привід якого незмінно нависав над діячами культури та мистецтва України, починаючи з 1945 року.

Символічним виявом означених процесів стало знищення за прямою вказівкою ЦК КПУ вітражу у вестибюлі Київського державного університету ім. Т. Шевченка, виготовленого з нагоди 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка художниками-шістдесятниками А. Горською, П. Заливахою, Л. Семикіною та ін. У цій монументальній роботі постав образ гнівного Кобзаря, що пригорнув покривджену жінку – Україну і у високо піднятій руці тримав книгу із словами "Возвеличу отих малих рабів німих, я на сторожі коло них поставлю слово". Втім, твір викликав агресивне неприйняття як з боку партійної номенклатури, так і з боку керівництва та творчого колективу Спілки художників України (СХУ). Про це свідчить рішення бюро при правлінні СХУ по Київській області від 13.09.1964 р.: "Вітраж дає грубо спотворений архаїзований образ Т. Г. Шевченка, який не має нічого спільного з образом великого революціонера-демократа [...]. В такому ж іконописному дусі витримано в ескізі образ Катерини, який є нічим іншим, як стилізованим образом Богоматері [...]. Риси іконописності в образі Шевченка збігаються з навмисним огрубленням його портретних рис і образу жінки, який має символізувати Україну [...]. Шевченкові слова, висмикнуті з контексту і написані церковнослов'янською в'язю (кирилицею) звучать ідейно двозначно [...]. Художники створили твір глибоко чужий принципам "соціалістичного реалізму" [7, с. 266]. Визначний твір було оголошено ідеологічно шкідливим, а його авторів виключено з числа Спілки художників.

З метою припинення національно-культурного руху партійне керівництво України, першим у СРСР, у 1965 р. заарештувало і згодом засудило його 25 найактивніших учасників. Однак, 5 вересня 1965 р. на прем'єрі фільму "Тіні забутих предків" С. Параджанова в кінотеатрі "Україна" пролунали виступи І. Дзюби, В. Чорновола, В. Стуса на захист засуджених та проти репресій інтелігенції. Частина провідних діячів культури, серед яких були М. Стельмах, А. Малишко, Г. Майборода, С. Параджанов, молоді письменники В. Коротич, Л. Костенко, І. Драч, авіаконструктор О. Антонов звернулися із питанням до партійних органів про роз'яснення причин арештів. Група художників прохала переглянути справу П. Заливахи, І. Світличного [10].

Після процесів 1965-1966 рр. влада ще більше посилила тиск на інтелігенцію. У 1966 р. відділ науки і культури ЦК КПУ утворив комісію, яка припинила розвиток українського поетичного кіно, обмежила в прокаті знамениті фільми С. Параджанова "Тіні забутих предків", Л. Осики "Камінний хрест" (1968), Ю. Ілленка "Білий птах з чорною ознакою" (1972). На довгі роки на полицях опинилися такі творчі шедеври, як "Київські фрески" С. Параджанова, "Криниця для спраглих" Ю. Ілленка, фільми К. Муратової.

Неодноразові звернення в партійно-державні органи учасників руху опору на захист національно-культурних та політичних прав українського народу, а також їхні самвидатівські публікації загалом не мали антиконституційного характеру. Незважаючи на це, причетні до видання та поширення подібних матеріалів були жорстоко покарані. Внаслідок масових арештів, насамперед 1965-1966 та 1972-1973 років було ув'язнено та заслано в ГУЛАГівські табори кілька десятків учасників руху опору, зокрема його провідні діячі: Іван Світличний, В'ячеслав Чорновіл, Петро Григоренко, Євген Сверстюк, Василь Стус, Валерій Марченко, Євген Пронюк, Михайло Осадчий, Валентин Мороз, Панас Заливаха, Ірина та Ігор Калинці та багато інших.

Втім, протести проти масових політичних репресій в Україні ставали більш активними. Так, 3 квітня 1968 року 139 діячів науки, літератури і мистецтва, а також робітники і студенти у листі державно-партійному керівництву СРСР заявляли, що політичні судові процеси стають засобом придушення інакомислячих та громадської активності й соціальної критики, що є "глухом над найвищим законом нашої країни – Конституцією Радянських Соціалістичних Республік" та є незаперечним свідченням щораз сильнішої реставрації сталінізму [...]. На Україні, де порушення демократії доповнюються та загострюються перекрученнями в національному питанні, симптоми сталінізму виявляються ще виразніше і брутальніше" [8, с. 456]. Під цим та іншими протестаційними зверненнями стояли підписи Сергія Параджанова, Івана Дзюби, Ліни Костенко, В'ячеслава Чорновола, Андрія Малишка, братів Георгія та Платона Майбороди, Віталія Кирейка, Івана Драча, Михайлини Коцюбинської, Алли Горської, Валерія Шевчука та інших.

Водночас наростав спротив наукової і творчої інтелігенції проти спотворення минулого України, за відновлення й утвердження національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу. Учасники руху опору основне вістря критики спрямували проти імперської концепції історії

Росії, за якою вона характеризувалася, з одного боку, як єдина спадкоємниця державотворчих традицій, зокрема періоду Київської Русі, а з другого – як "собиратель" східнослов'янських народів в єдиній російській державі, що повинно було підтвердити концепцію "єдиного російського народу", а отже, заперечити право українського народу на державну незалежність. Інтелігенція, насамперед творча, за всіх обставин була не тільки оборонцем національної ідентичності українського народу, але й реальним збудником його патріотичних поривань за волю та національну незалежність.

В цілому, з другої половини 60-х рр. ХХ ст. фактично припинився розвиток тієї посправжньому життєдайної гілки української культури, яку виплекали "шістдесятники". Втім, через кілька років талановита молодь, у рамках тоталітарної культури, сформувала її альтернативу – культуру національного відродження і незалежності.

Література

1. Берегова О. Інтегративні процеси в музичній культурі України ХХ – ХХІ століть : монографія / О. Берегова. – К.: Ін-т культурології НАМ України, 2013. – 232 с.
2. Волков С. М. Інститулізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка / С. Волков. – К.: Ін-т культурології НАМ України, 2010. – 248 с.
3. Гусейнов А. Н. В. Мотрошилова и философы-шестидесятники / А. Гусейнов // Мотрошилова Н. В. Работы разных лет: статьи и эссе. – М.: Феноменология-Герменевтика, 2005. – С. 4-12.
4. Дзюба І. М. З криниці літ / І. М. Дзюба. – К.: Обереги, 2001. – Т.2. –К. [б.в.], 2001. – 848 с.
5. Залужна А. Є. Морально-естетичні засади життєвогo світу людини : монографія / А. Є. Залужна. – Рівне: НУВГП, 2012. – 238с.
6. Копиця М. Д. Епістологія в лабіринтах музичної історії : монографія / М. Д. Копиця. – К.: Автограф, 2008. – 528 с.
7. Криволапов М. О. Українське мистецтво ХХ століття в художній критиці. Теорія. Історія. Практика / М. Криволапов. – К.: КИТ, 2010. – 476 с.
8. Лист 139 діячів науки, літератури і мистецтва, робітників і студентів Генеральному секретарю ЦК КПРС, голові Ради Міністрів та голові Президії Верховної Ради СРСР з приводу масових політичних репресій в Україні // Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. – Т. 9. – С. 454-457.
9. Лист Івана Дзюби ЦК Компартії України та Раді Міністрів з приводу масових політичних арештів // Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. – Т. 9. – С. 426-430.
10. Листи-протести української інтелігенції до партійного керівництва з приводу масових політичних арештів в Україні (жовтень 1965 року) // Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. – Т. 9. – С. 424.
11. Попович М. В. П. В. Копнин: человек и философ / М. В. Попович // Философия не кончается... Из истории отечественной философии. ХХ век: В 2-х кн. / под ред. В. А. Лекторского. Кн. II. 60-80-е гг. – М.: РОССПЭН, 1998. – С. 412-425.
12. Сверстюк Є. Блудні сини України / Є. Сверстюк. – К.: Знання, 1993. – 256 с.
13. Табачковський В. Г. У пошуках невтраченого часу: нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників / В. Г. Табачковський; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 297 с.
14. Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. – Т. 9: Час випробувань. Консолідація національно-патріотичних сил (1939-початок 80-х років ХХ ст.) / упор. Ю. Сливка. – 2009. – 734 с.
15. Шинкарук В. И. "Хрущевская оттепель". Новые тенденции в исследованиях института философии АН Украины в 60-х годах" / В. И. Шинкарук // Философия не кончается... Из истории отечественной философии. ХХ век: В 2-х кн. / под ред. В. А. Лекторского. Кн. II. 60-80-е гг. – М.: РОССПЭН, 1998. – С. 425-429.

References

1. Berehova O. Intehratyvni protsesy v muzychnii kulturі Ukrainy ХХ – ХХІ stolit : monohrafiia / O. Berehova. – K.: In-t kulturolohii NAM Ukrainy, 2013. – 232 s.
2. Volkov S. M. Instytulizovani sotsiokulturni systemy:rehionalna spetsyfyka ta dynamika / S. Volkov. – K.: In-t kulturolohii NAM Ukrainy, 2010. – 248 s.
3. Guseinov A. N. V. Motroshilova i filosofy-shestidesiatniki / A. Guseinov // Motroshilova N. V. Raboty raznykh let: stat'i i esse. – M.: Fenomenologіia-Germeneytika, 2005. – S. 4-12.
4. Dziuba I. M. Z krynytsi lit / I. M. Dziuba. – K.: Oberehy, 2001. – T.2. –K. [b.v.], 2001. – 848 s.
5. Zaluzhna A. Ye Moralno-estetychni zasady zhyttievovho svitu liudyny : monohrafiia / A. Ye. Zaluzhna. – Rivne: NUVHP, 2012. – 238 s.
6. Kopytsia M. D. Epistolohiia v labiryntakh muzychnoi istorii: monohrafiia / M. D. Kopytsia. – K.: Avtohraf, 2008. – 528 s.

7. Kryvolapov M. O. Ukrainske mystetstvo XX stolittia v khudozhnii krytytsi. Teoriia. Istoriia. Praktyka / M. Kryvolapov. – K.: KYT, 2010. – 476 s.
8. Lyst 139 diiachiv nauky, literatury i mystetstva, robitnykiv i studentiv Heneralnomu sekretariu TsK KPRS, holovi Rady Ministriv ta holovi Prezydii Verkhovnoi Rady SRSR z pryvodu masovykh politychnykh represii v Ukraini // Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X-XX st.: u 10 t. / redkol. I. M. Dziuba [ta in.]. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2008. – T. 9. – S. 454-457.
9. Lyst Ivana Dziuby TsK Kompartii Ukrainy ta Radi Ministriv z pryvodu masovykh politychnykh areshtiv // Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X-XX st.: u 10 t. / redkol. I. M. Dziuba [ta in.]. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2008. – T. 9. – S. 426-430.
10. Lysty-protesty ukrainskoi intelihentsii do partiinoho kerivnytstva z pryvodu masovykh politychnykh areshtiv v Ukraini (zhovten 1965 roku) // Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X-XX st.: u 10 t. / redkol. I. M. Dziuba [ta in.]. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2008. – T. 9. – S. 424.
11. Popovich M. V. P. V. Kopnin: chelovek i filosof / M. V. Popovich // Filosofiia ne konchaetsia... Iz istorii otechestvennoi filosofii. XX vek: V 2-kh kn. / pod red. V. A. Lektorskogo. Kn. II. 60-80-e gg. – M.: ROSSPEN, 1998. – S. 412-425.
12. Sverstiuk Ye. Bludni syny Ukrainy / Ye. Sverstiuk. – K.: Znannia, 1993. – 256 s.
13. Tabachkovskiy V. H. U poshukakh nevtrachenoho chasu: narysy pro tvorchu spadshchynu ukrainskykh filosofiv-shistdesiatnykiv / V. H. Tabachkovskiy; In-t filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. –K.: Vydavets PARAPAN, 2002. – 297 s.
14. Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X-XX st.: u 10 t. / redkol. I. M. Dziuba [ta in.]. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2008. – T. 9: Chas vyprobuvan. Konsolidatsiia natsionalno-patriotychnykh syl (1939-pochatok 80-kh rokiv XX st.) / upor. Yu. Slyvka. – 2009. – 734 s.
15. Shinkaruk V. I. "Khrushchevskaia otpepel". Novye tendentsii v issledovaniakh instituta filosofii AN Ukrainy v 60-kh godakh" / V. I. Shinkaruk // Filosofiia ne konchaetsia... Iz istorii otechestvennoi filosofii. XX vek: V 2-kh kn. / pod red. V. A. Lektorskogo. Kn. II. 60-80-e gg. – M.: ROSSPEN, 1998. – S. 425-429.

УДК 791.6(477)+398

Гоцалюк Алла Анатоліївна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства
Міжрегіональної академії
управління персоналом

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВЕ СВЯТО ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття розкриває роль календарно-обрядового свята як духовного феномену у контексті трансляції прадавніх обрядових традицій, залучення людини до сімейних цінностей.

Ключові слова: українська культура, свято, обряд, традиція, сімейні цінності, вертеп, щедрівки, колядки.

*Гоцалюк Алла Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства
Міжрегіональної академії управління персоналом*

Календарно-обрядовий празник как духовный феномен украинской культуры

Статья раскрывает роль календарно-обрядового праздника как духовного феномена в контексте трансляции древних обрядовых традиций, приобщения человека к семейным ценностям.

Ключевые слова: украинская культура, праздник, обряд, традиция, семейные ценности, вертеп, щедрівки, колядки.

Hotsalyuk Alla, Ph.D., assistant professor of Ukrainian Studies Interregional Academy of Personnel Management

The calendar ritual celebration as a spiritual phenomenon of the Ukrainian culture

The article reveals the role of the calendar ceremonial feast as a spiritual phenomenon in the context of the translation the old ceremonial traditions, the familiarizing person to the family values.

The calendar customs and ceremonies, which revealed the ethnic specificity of the people; the features that certify the genetic commonality and the same or similar patterns of the historical development of the certain ethnic groups and some characteristics of the universal culture are the most persistent traditional elements of the spiritual culture. From this perspective, the study of the calendar customs and traditions plays a special role in the complex of the urgent problems of the modern cultural history and philosophy. In the last quarter of the twentieth century, especially the problem of historical transformation of the of the components of the ritual culture of our people are actualized. The period of the XXth – beginning of the XXI-st century is characterized by the gradual growth of the scientific interest in the origins of the traditional ethnic culture in the regional manifestations, but it slowed down by the economic and political